

Бринзанська О. В.,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0007-4730-8060

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В АКТАХ М'ЯКОГО ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ

PROTECTION OF ENVIRONMENT THROUGH CRIMINAL LAW IN THE ACTS OF SOFT LAW OF THE COUNCIL OF EUROPE

У статті розглянуто основні резолюції та рекомендації Комітету Міністрів та Парламентської Асамблеї Ради Європи у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права. Проаналізовано вплив вказаних актів на процеси формування кримінально-правової політики держав – членів Ради Європи у сфері протидії екологічним злочинам.

Досліджено передумови прийняття резолюції Комітету Міністрів Ради Європи 1977 року №(77)28 про внесок кримінального права у захист довкілля та особливості реалізації її положень у кримінальних законодавствах окремих держав-членів Ради Європи. Встановлено, що у положеннях вказаної резолюції закладено основні ідеї про засоби кримінального права у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище, які набули розвитку на сучасному етапі розвитку європейського кримінального права: застосування відновного підходу та посилення кримінальної відповідальності за екологічні злочини, відповідальність юридичних осіб, поглиблення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів проти довкілля. Зроблено висновок, що резолюція Комітету Міністрів Ради Європи 1977 року №(77)28 є основою для інтеграційних процесів у протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права.

Розглянуто вплив на національні кримінальні законодавства та кримінально-правову політику держав – членів Ради Європи положень резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2398 (2021) та рекомендації № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року, а також резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2477 (2023) та рекомендації № 2246 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року. Визначено проблемні питання реалізації положень вказаних рекомендацій, пов'язаних із залученням до механізму Ради Європи правових інструментів конвенційного механізму ООН, Женевських конвенцій і протоколів до них, а також Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: навколишнє середовище, екологічні злочини, Рада Європи, «м'яке право», екологічна політика, кримінальна відповідальність за екологічні злочини.

The article describes the main resolutions and recommendations of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in the sphere of combating environmental crimes through criminal law.

The author focuses on the prerequisites for the adoption of the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. (77)28 (1977) on the contribution of criminal law to the protection of the environment and the specifics of the implementation of its provisions in the criminal legislation of member states of the Council of Europe.

It is established that provisions of the Resolution contains the most important ideas about the means of criminal law in the sphere of combating environmental crimes through criminal law which were being developed in current time in the framework of European criminal law: using of a restorative approach and strengthening criminal responsibility for environmental crimes, responsibility of legal entities, international cooperation in the criminal prosecution of environmental crimes. It is concluded the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. (77)28 is a basement for integration in the sphere of counteraction to encroachments for natural environment through criminal law.

It is considered the influence of the Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2398 (2021) and Recommendation 2213 (2021) «Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change», and also Resolution 2477 (2023) and Recommendation 2246 (2023) on «Environmental impact of armed conflicts» to domestic legislation and criminal policy of member states of the Council of Europe. It is defined the issues of realization of the Recommendations, which are based on combination of Council of Europe mechanism and conventional instruments of UNO, the Geneva Conventions and the Rome Statute.

Key words: natural environment, environmental crimes, Council of Europe, «soft law», environmental policy, criminal responsibility for environmental crimes.

З 19 листопада 1995 року Україна є членом Ради Європи (далі – РЄ) – регіональної міжнародної міжурядової організації загальної компетенції,

що має міжнародну правосуб'єктність, об'єднує 46 європейських держав та наділена правотворчою компетенцією [1, с. 8]. У рамках створення механізму РЄ

щодо захисту навколишнього середовища засобами кримінального права було прийнято ряд міжнародних документів різної юридичної сили, основними з яких є конвенції, які є джерелом договірних норм, що є обов'язковими для виконання державами – членами РЄ у разі їхньої ратифікації, а також акти «м'якого права» – рекомендації, рішення або резолюції, ухвалені Комітетом міністрів РЄ (далі – КМ РЄ), Парламентською асамблеєю РЄ (далі – ПАРЄ) та Конгресом місцевих і регіональних влад Європи, що містять норми рекомендаційного характеру [2, с. 18]. До актів «м'якого права» у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права належать: 1) Резолюція КМ РЄ 1977 року № (77)28 про внесок кримінального права у захист довкілля; 2) Резолюція № 2398 (2021) ПАРЄ «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року та рекомендація ПАРЄ № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року; 3) Резолюція ПАРЄ № 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року та рекомендація ПАРЄ № 2246 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року.

Постановка проблеми. Сучасний євроінтеграційний курс України зумовив потребу у дослідженні європейського досвіду протидії злочинності засобами кримінального права, серед якої протидія злочинам проти довкілля. Разом з тим тлумачення європейського досвіду виключно як обмеженого рамками права ЄС видається неправильним, насамперед з огляду на те, що сучасне право ЄС є результатом еволюції права РЄ. Тому кримінальне право РЄ є частиною європейського кримінального права наряду з кримінальним правом ЄС, причому межі між ними не є чіткими [3, с. 3–4]. У свою чергу право РЄ, будучи складовою європейського правового простору, не можна розглядати виключно як конвенційне право, залишаючи поза увагою значний правовий доробок інституцій РЄ, який неодноразово визначав розвиток конвенційного права. Прикладом цього є прийняття КМ РЄ 14 травня 2025 року Конвенції РЄ про захист довкілля засобами кримінального права, наразі відкритої для ратифікації, окремі положення якої були неодноразово відображені у актах «м'якого права» РЄ. Тому цілісне уявлення про еволюцію охорони навколишнього середовища засобами кримінального права у європейському кримінальному праві буде неповним без дослідження актів «м'якого права» РЄ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання охорони навколишнього середовища у європейському кримінальному праві неодноразово розглядалися у працях українських науковців, зокрема, О.О. Дудорова, С. І. Марка, В. К. Матвійчука, Р. О. Мовчана, Р. П. Олійничука, Л. Ю. Тимофєєвої,

Ю. А. Турлової, М. І. Хавронюка та ін. Разом з тим безпосередньо праву РЄ у сфері охорони навколишнього середовища засобами кримінального права, зокрема, і актам «м'якого права» РЄ, приділено значно менше уваги, оскільки відповідні дослідження переважно здійснювалися в рамках розгляду права РЄ в цілому (К. Задоя, В. Кузьма та ін.). Різним аспектам формування концепції екоциду в рамках міжнародного права присвячені праці О. М. Браніцького, В. М. Єрмоленка В. В. Костицького, Н. Р. Малишевої, О. О. Сурілової та ін. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що охорона навколишнього середовища засобами кримінального права в актах м'якого права РЄ потребує додаткового вивчення.

У світлі викладеного **мету статті** становить висвітлення змісту основних актів «м'якого права» РЄ у сфері охорони навколишнього середовища засобами кримінального права та визначення їхнього впливу на процеси формування кримінально-правової політики держав – членів РЄ у галузі протидії екологічним злочинам.

Виклад основного матеріалу. Хронологічно першим серед актів «м'якого права» РЄ є резолюція КМ РЄ № (77) 28 про внесок кримінального права в захист довкілля від 28 вересня 1977 року (далі – резолюція КМ РЄ № (77)28) – це акт, у якому визначено норми «м'якого права», яким державам – членам було рекомендовано дослідити можливість вжити ряду заходів у рамках національного правового порядку та кримінального законодавства. Ці заходи стосувалися:

1) встановлення кримінальних покарань за шкоду навколишньому середовищу, зокрема, у виді штрафу та позбавлення волі на певний строк, закріплення у законодавстві положень про направлення коштів, отриманих від сплати штрафів, на задоволення екологічних потреб; встановлення додаткових обов'язків, що можуть бути призначені засудженим за екологічні злочини – вжиття заходів, спрямованих на відновлення попереднього стану, при застосуванні умовного покарання у виді позбавлення волі, громадських робіт, позбавлення права займатись певною діяльністю та публікації обвинувальних вироків;

2) запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб публічного і приватного права;

3) аналізу доцільності криміналізації діянь, вчинених у формі як дії, так і бездіяльності, що спричинили небезпеку для життя або здоров'я людей або майна значної цінності, незалежно від того чи вчинені вказані діяння умисно чи з необережності;

4) оновлення порядку кримінального переслідування екологічних злочинів, зокрема, шляхом створення спеціалізованих судів та прокуратур для розгляду справ, пов'язаних з навколишнім середовищем; наділення представників громади брати участь у кримінальному провадженні для захисту своїх екологічних інтересів; створення спеціального реєстру

осіб, засуджених за забруднення навколишнього середовища; встановлення заборони застосування амністії за серйозні екологічні злочини;

5) вирішення питання про доцільність кодифікації кримінально-правових норм, що стосуються охорони навколишнього середовища, зокрема, для цілей кодифікації законодавства про навколишнє середовище, в межах розсуду держави, або для майбутньої гармонізації всіх законодавств держав-членів РЄ у цій галузі, що забезпечувалось пропозицією подавати звіт кожні 5 років щодо заходів, вжитих відповідно до резолюції [4].

Ступінь впливу резолюції на законодавства держав-членів РЄ був абсолютно різним, що, на нашу думку, у жоден спосіб не характеризує ідеї, закладені у резолюції, негативно. Слід погодитись з позицією іспанського дослідника А. Верчера (Antonio Vercher), що у резолюції відображено найбільш актуальні на час її прийняття тенденції у кримінальному праві – депеналізація діянь, які характеризуються відсутністю індивідуально визначеного потерпілого, та визнання необхідності розширення сфери дії кримінального права на види поведінки людини, пов'язані з технологічним розвитком. Основу депеналізації кримінально караних діянь без індивідуально визначеного потерпілого становлять матеріальний та праксеологічний критерії. Перший з них полягає у захисті визнаних суспільством цінностей засобами кримінального права, другий – у прагненні до зменшення кількості кримінальних проваджень. Тенденція до розширення сфери дії кримінального права на види поведінки людини, пов'язані з технологічним розвитком, була зумовлена розумінням причинно-наслідкового зв'язку між промисловою діяльністю та ризиками погіршення здоров'я, безпеки та благополуччя людей [5, с. 446]. За влучним виразом Т. Л. Сироїд, «Екологічні злочини часто іменуються злочинами «без жертв» або «прихованими» злочинами, так як вони не спрямовані проти людини і не мають безпосередніх наслідків, але шкідливість, викликана екологічним порушенням, має дифузний характер і, як правило, призводить до колективної віктимізації, яка зачіпає спільноти, в тому числі майбутні покоління у результаті сукупного збитку для здоров'я, навколишнього середовища, економіки та розвитку.» [6, с. 338]. У світлі цього захист навколишнього середовища шляхом застосування кримінально-правових санкцій становив яскравий приклад розширення предмету регулювання кримінального права в напрямі оцінки наслідків технологічної діяльності людини [5, с. 446]. Ухваленню резолюції КМ РЄ № (77)28 передувало проведення міжнародних заходів, спрямованих на утвердження захисту навколишнього середовища як одного з первинних завдань людства. Насамперед це Конференція ООН з питань довкілля (Стокгольмська конференція), відкриття якої відбулось 5 червня 1972 року,

і саме ця дата, що наразі визнана Всесвітнім днем охорони довкілля, стала початком формування міжнародного права довкілля як галузі міжнародного права. Основним здобутком Стокгольмської конференції було формування концепції сталого розвитку та прийняття Стокгольмської декларації, якою було проголошено 26 принципів збереження довкілля [7]. У грудні 1972 року було створено ЮНЕП – Програму ООН по довкіллю – основний орган ООН в сфері охорони навколишнього середовища, який визначає політику та координує діяльність з питань навколишнього середовища та відповідає за природоохоронний компонент сталого розвитку [8]. Це зумовило розробку державних політик у сфері збереження довкілля й екологічного законодавства, а згодом – і створення механізму забезпечення реалізації екологічного законодавства та протидії його порушенню, зокрема, засобами цивільного, адміністративного, фінансового та кримінального права. У цьому контексті прийняття резолюції КМ РЄ № (77)28 було цілком послідовним етапом розвитку механізму протидії посяганням на навколишнє середовище у державах – членах РЄ.

Разом з тим не можна стверджувати про універсальний вплив положень резолюції на кримінальне законодавство держав-членів РЄ. Наприклад, у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії протидія посяганням на довкілля засобами кримінального права не отримала підтримки, оскільки такі діяння традиційно розглядалися як тяжкі порушення регулятивного законодавства (regulatory offenses) [5, с. 448]. Обережне сприйняття запропонованих змін спостерігалось в Італії, у якій було запроваджено лише окремі зміни у кримінальне законодавство у частині відповідальності за забруднення, що має наслідком майнову шкоду, та в Іспанії. Кримінальний закон Іспанії було доповнено ст. 347bis, якою було передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від одного до шести місяців та штрафу за порушення екологічного законодавства, забруднення атмосфери, ґрунтів, водних ресурсів, що спричинило небезпеку для здоров'я людей або завдало великої шкоди об'єктам тваринного та рослинного світу. Також в означеній статті було закріплено положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб за здійснення без дозволу господарської діяльності, що впливає на довкілля, або за невиконання законних вимог органів екологічного нагляду [5, с. 451].

Натомість у ФРН у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство було внесено ряд ґрунтовних змін: у 1980 році Кримінальний кодекс ФРН було доповнено розділом про злочини проти довкілля, причому діяння, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людей або майна значної цінності («делікти небезпеки») та вважались проступками, стягнення за які накладались адміністративними

органами, було віднесено до кримінальних правопорушень, а також організовано спеціалізовані екологічні прокуратури [5, с. 448–449].

Відмінна між собою оцінка положень резолюції у різних державах - членах РЄ була обумовлена політико-правовими та історичними чинниками, пов'язаними зі ставленням до впливу регіональних міжнародних організацій на внутрішню політику та на внутрішнє законодавство, до оцінки інтеграційних тенденцій та до ідеї віднесення захисту навколишнього середовища до національних пріоритетів.

Значення резолюції КМ РЄ № (77)28 для розвитку протидії екологічним злочинам полягає у тому, що цей документ став першим актом, у якому було поєднано каральний підхід, виражений у посиленні кримінальної відповідальності за найбільш серйозні екологічні злочини, та відновний підхід, що полягав у розширенні застосування правових засобів, спрямованих на усунення заподіяної шкоди [5, с. 445; 9, с. 57]. Крім цього, у резолюції чітко прослідковується спрямованість на взаємну узгодженість кримінальних законодавств держав-членів РЄ та майбутнє формування єдиних стандартів протидії екологічним злочинам засобами кримінального права. Це дозволяє розглядати резолюцію КМ РЄ 1977 року № (77)28 як передумову для подальших інтеграційних процесів у сфері охорони довкілля засобами кримінального права.

Серед інших актів «м'якого права» РЄ необхідно назвати резолюцію ПАРЕ № 2398 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року (далі – резолюція ПАРЕ № 2398) та кореспондуючій рекомендацію ПАРЕ № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року (далі – рекомендація ПАРЕ № 2213) [10; 11].

У резолюції № 2398 ПАРЕ зазначила, що приєднавшись до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 року та Паризької угоди 2015 року, «держави-члени РЄ визнали свою юридичну відповідальність за зміну клімату на національному, європейському та міжнародному рівнях і, таким чином, опосередковано, концепцію «кліматичної справедливості» [10]. Також ПАРЕ наголосила на широкому визнанні відповідальності бізнесу за порушення прав людини в галузі охорони навколишнього середовища, що зумовлює обов'язок держави забезпечити право потерпілих від таких порушень на доступ до ефективного засобу правового захисту. Для цього ПАРЕ закликала держави – члени РЄ забезпечити правові інструменти для реагування на екологічну та іншу шкоду, спричинену зміною клімату, зокрема, доступ до судових засобів захисту (цивільних, кримінальних та адміністративних) для запобігання та компенсації шкоди, спричиненої зміною клімату, у зв'язку з діями або бездіяльністю держави, фізичних

та/або юридичних осіб (п.7.1.). Також з метою посилення кримінальної відповідальності за дії та бездіяльність, які можуть вплинути на зміну клімату або завдати іншої серйозної шкоди довкіллю, ПАРЕ закликала держави-члени РЄ:

1) зміцнити свою співпрацю щодо проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист довкілля (п. 8.1.);

2) гармонізувати закони про відповідальність за шкоду довкіллю, приділивши особливу увагу визначенню ознак екологічних злочинів та санкцій за них (п. 8.2);

3) переглянути Конвенцію про захист навколишнього середовища кримінально-правовими засобами ETS № 172 від 4 листопада 1998 року (далі – Конвенція ETS № 172) або прийняти іншу конвенцію відповідного змісту (п. 8.3.);

4) посилити кримінальну відповідальність за найсерйозніші екологічні злочини шляхом впровадження у кримінальне законодавство санкцій належної суворості (п. 8.4);

5) запровадити відповідальність за злочин екоциду, якщо відповідна норма відсутня у національному кримінальному законодавстві (п. 8.5.);

6) порушити питання про визнання універсальної юрисдикції стосовно екоциду та найсерйозніших екологічних злочинів, а також про внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року (далі – Римський статут) (п.8.6.) [10].

На основі цієї резолюції ПАРЕ прийняла рекомендацію № 2213, у якій рекомендувала КМ РЄ негайно розробити новий правовий інструмент на заміну Конвенції ETS № 172, що не набрала чинності через відсутність ратифікації державами-членами, та сформулювала основні тези, які повинні бути відображені у новій Конвенції [11].

Протягом наступних років рекомендації ПАРЕ були здебільшого враховано. По-перше, було створено Робочу групу з питань довкілля та кримінального права (Working Group on the Environment and Criminal Law (CDPC-EC)), яка проаналізувала причини утримання держав-членів РЄ від ратифікації Конвенції № ETS 172, що мало наслідком відмову від ідеї оновлення цієї конвенції. Натомість було прийнято рішення про підготовку нової Конвенції РЄ про захист довкілля засобами кримінального права, яку КМ РЄ ухвалив 14 травня 2025 року та ін.

По-друге, як зазначено у звіті про виконання резолюції ПАРЕ № 2398, вже станом на 2021 рік у законодавствах держав-членів РЄ правові наслідки порушення заподіяння шкоди навколишньому середовищу регламентовано кримінальним, а не екологічним адміністративним правом [12, с. 9]. Навіть у тому разі, якщо норми про екологічні правопорушення кодифіковано у актах екологічного права, вчинення найбільш тяжких та суспільно небезпечних із них веде за собою кримінальну відповідальність,

що ґрунтується на розумінні кримінальної відповідальності як *ultima ratio*. Саме такий підхід, що передбачав поєднання різних видів юридичної відповідальності за відмінні за тяжкістю та суспільно небезпечними наслідками посягання на довкілля, і за якого кримінальна відповідальність становила найсуворішу форму правового реагування держави на найтяжчі та найбільш суспільно небезпечні діяння проти навколишнього середовища, вперше було запропоновано у резолюції КМ РЄ № (77)28.

Разом з тим варто зазначити, що реформування законодавства про посилення кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на навколишнє середовище, та вивчення можливості встановлення відповідальності за екоцид, що здійснюються окремими державами, крім виконання рекомендацій ПАРЕ, обумовлено їхнім членством в ЄС, оскільки подібні вимоги також містяться у Директиві Європейського Парламенту та Європейської Ради про захист навколишнього середовища засобами кримінального права 2024/1203 від 11 квітня 2024 року (далі – Директива 2024/1203).

Незважаючи на неодноразове акцентування ПАРЕ на доцільності встановлення міжнародної кримінальної відповідальності за екоцид в рамках механізму Римського Статуту, ті держави-члени РЄ, які одночасно є членами Римського Статуту, не звертались з відповідною пропозицією до Асамблеї держав-членів МКС. Ініціаторами внесення цих змін стали держави Тихоокеанського регіону – Вануату, Фіджі та Самоа, які не членами РЄ [13]. Проте ця обставина свідчить про широку підтримку ідеї міжнародної криміналізації екоциду, що вийшла за межі регіональних міжнародних організацій, а не про невиконання рекомендацій ПАРЕ. Разом із тим необхідно врахувати різноманітні підходи до розуміння екоциду у міжнародному праві, та у внутрішніх законодавствах держав. Прикладом цього є істотні відмінності між ознаками екоциду, які визначені у ст. 441 Кримінального кодексу України («масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу»), та розумінням екоциду як міжнародного злочину, наведеного у заяві про внесення змін до Римського Статуту («протиправні або свавільні дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність заподіяння серйозної та широкомасштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу») [14]. У свою чергу вказане визначення відображає вже закріплені у Римському Статуті положення про екоцид як один прояв воєнного злочину: у підпункті «iv» п. «b» ч. 2 ст. 8 Римського Статуту, крім іншого, мова йде про умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе заподіє масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною

та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [15].

Положення, які безпосередньо стосуються розвитку кримінально-правової охорони навколишнього середовища, також містяться у резолюції ПАРЕ № 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» (далі – резолюція № 2477) та кореспондуючій їй однойменній рекомендації ПАРЕ № 2246 (2023) (далі – рекомендація № 2246) [16; 17].

У п. 3 резолюції № 2477 ПАРЕ констатувала, що «зі зростанням у світі визнання того, що право на здорове навколишнє середовище є правом людини, є підстави стверджувати, що держави можуть мати екстериторіальні зобов'язання, що виникають під час та після збройних конфліктів», а також наголосила на ситуаційному характері захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту, «підпорядковуючись вимогам воєнного часу та гуманітарним імперативам», тоді як інші правові інструменти, зокрема конвенції щодо захисту довкілля, «або прямо не охоплюють шкоду, завдану внаслідок воєнних дій, або прямо виключають її.» Це створює прогалини у регламентації захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів та їх наслідків. За таких умов ПАРЕ закликала держави члени РЄ вчинити ряд дій, серед яких: 1) ратифікувати Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (далі – Конвенція ENMOD) та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, якщо до цього часу цього не було зроблено (п. 10.1); 2) внести зміни у законодавство для криміналізації та ефективного переслідування екоциду та вжити заходів для внесення змін до Римського статуту з метою поширення його юрисдикції на злочин екоциду (п. 10.1.5) [16].

У рекомендації № 2246, підготованій на підставі наведеної вище резолюції № 2477, ПАРЕ рекомендувало КМ РЄ: 1) доручити компетентному органу вивчити можливість розробки нового регіонального правового документа або договору під егідою Ради Європи з метою виявлення та усунення прогалин, виявлених у чинному правовому режимі захисту навколишнього середовища та права людини на життя та здорове навколишнє середовище під час збройних конфліктів, воєнного часу чи окупації. Такий документ повинен містити норми щодо порогу заподіяної шкоди, форми вини поведінки, яка має бути покарана, суб'єктів, які повинні нести відповідальність за заподіяну довкіллю шкоду, та щодо належного тлумачення принципів пропорційності, військової необхідності та належної обачності (п. 3.2); 2) поширити сферу застосування Конвенції про захист навколишнього середовища засобами

кримінального права від 14 травня 2025 року на відносини щодо заподіяння шкоди навколишньому середовищу, під час збройних конфліктів або окупації, та введення до неї норм про екоцид (п. 3.5); 3) закликати держави-члени внести зміни у законодавство для криміналізації та ефективного переслідування екоциду та вжити заходів для внесення поправок до Римського статуту з метою віднесення екоциду до злочинів, на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду [17].

На відміну від інших резолюцій та рекомендацій ПАРЄ, реалізація положень рекомендації ПАРЄ № 2246, є проблематичнішою. По-перше, у цій рекомендації ПАРЄ звертається до правових інструментів, що перебувають за межами системи РС – до Конвенції ENMOD, яка відноситься до конвенційного механізму ООН, до Женевських конвенцій і протоколів до них, а також до Римського Статуту. По-друге, ефективність таких механізмів є суперечливою. Згідно зі звітом про виконання рекомендації ПАРЄ № 2246 станом на 2023 рік 78 держав ратифікували Конвенцію ENMOD, а 16 держав – лише підписали, не ратифікувавши цей документ. Тобто, механізм Конвенції ENMOD є досить широко визнаним, але це не вирішує основних проблем, які ускладнюють її застосування. До таких проблем передусім відносяться обмежений характер заборони. Наприклад, Конвенція ENMOD забороняє використання методів модифікації навколишнього середовища, але не розробку, випробування або поширення технологій застосування таких методів. Також для Конвенції ENMOD є властивим невизначений характер окремих вжитих у ній термінів та відсутність їх напрацьованого тлумачення («методи модифікації навколишнього середовища», «що мають широко поширені, тривалі або серйозні наслідки» та «навмисне маніпулювання природними процесами»). [18, с. 9-10]. У контексті цього слід згадати пропозицію Робочої групи з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, створеної Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року викласти у проєкті нового кримінального закону норму про екоцид у редакції, в основі якої лежить розуміння екоциду як діяння, забороненого Конвенцією ENMOD, тобто як використання будь-яких засобів для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду або для зміни космічного простору (ст. 11.5.6.) [19]. Такий підхід передбачає зміну усталеного розуміння екоциду, відображеного у ст. 441 Кримінального кодексу України, і є надзвичайно дискусійним навіть з огляду на те, що в рамках механізму захисту навколишнього середовища РС не розроблено універсального розуміння екоциду.

Положення Женевських конвенцій та Протоколу I містять вкрай обмежену кількість положень про

захист навколишнього середовища, окремі з яких є недостатньо визначеними (наприклад, положення про «широкомасштабну, довгострокову та серйозну шкоду природному середовищу», які у сукупності визначають високий поріг шкоди для навколишнього середовища). М. Лехто, спеціальний доповідач Комісії ООН з міжнародного права слушно охарактеризувала такий стан врегулювання охорони навколишнього середовища у міжнародних правових актах як відсутність узгодженої правової бази для захисту довкілля у зв'язку зі збройними конфліктами [16, с. 10]. Українські вчені В. М. Єрмоленко та О. М. Браніцький, також зазначають про «неспроможність існуючого міжнародного екологічного права, втім як і міжнародного права в цілому, адекватно реагувати на виклики сьогодення, що зумовлює необхідність зміни як їх світоглядної концепції, так і нормативної моделі та організаційного забезпечення» [20, с. 34].

Щодо доповнення Римського Статуту положеннями про екоцид, як констатовано у звіті, то «Політична підтримка міжнародного запровадження екоциду в контексті Римського статуту МКС також вражаюче зростає, чи то через політичні декларації глав держав та національних міністрів, чи то через парламентські ініціативи» [18, с. 14]. У цьому контексті процеси, спрямовані на криміналізацію екоциду у національному кримінальному праві держав членів ЄС при впровадженні Директиви 2024/1203, та на міжнародну криміналізацію екоциду в рамках механізму Римського Статуту, можна охарактеризувати як паралельні, що зумовлює спільний характер проблемних питань, пов'язаних з визначенням ознак екоциду, порогу екологічної шкоди, форми вини тощо. Як слушно зазначає Д. Хаулвелл (John Howell), хоча «національне та регіональне розуміння екоциду може відрізнятися, включення екоциду до міжнародного правопорядку передбачає необхідність узгодження значення цього поняття» [18, с. 14].

Висновки. Отже, незважаючи на те, що акти «м'якого права» РС у сфері захисту навколишнього середовища засобами кримінального права не містять норм обов'язкового характеру, вони здійснюють значний вплив на кримінально-правову політику та розвиток законодавств держав-членів РС. Положення резолюції КМ РС № (77)28, спрямовані на взаємну узгодженість кримінальних законодавств держав-членів РС та формування єдиних стандартів протидії екологічним злочинам засобами, фактично стали передумовою для подальших інтеграційних процесів у сфері охорони довкілля засобами кримінального права. Резолюція та рекомендація ПАРЄ № 2398 та № 2213, а також резолюція ПАРЄ № 2477 та рекомендація ПАРЄ № 2246 вплинули на формування національних політик європейських держав у сфері міжнародного співробітництва у галузі протидії посяганням на навколишнє середовище та його правове оформлення.

Список використаних джерел:

1. Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. ; за ред. Х. Н. Бехруза. Одеса : Фенікс, 2023. 120 с.
2. Право Ради Європи: конспект лекцій. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого 2021. 86 с. URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/state_building/0193/01.pdf
3. Nuotio K. European Criminal law: Oxford handbooks of criminal law. Oxford university press. 2015.
4. Resolution (77) 28 on the contribution of criminal law to the protection of the environment (Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977, at the 275th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804efa66>
5. Vercher A. The Use of Criminal Law for the Protection of the Environment in Europe: Council of Europe Resolution (77) 28. *Northwestern journal of international law and business*. 1990. № 442. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol10/iss3/33>
6. Сироїд Т.Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : ПРАВО*, 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 334–344. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312332>
7. Стокгольмська конференція. *Національний екологічний центр України*. URL: <https://necu.org.ua/stokgolmska-konferencziya/>
8. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/spivrobitnytstvo-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy/programa-onn-z-navkolyshnogo-seredovyshha-yunep/>
9. Klimek L. European approach to combat environmental crime: legal and institutional aspects. *The Lawyer Quarterly*. 2023. № 13-1. с 57-77. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.073835c3-b64e-44a9-b3a0-12f8797d1f02>
10. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2398 (2021). Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29512#trace-3>
11. Recommendation 2213 (2021) on 'Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change'. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29514/html>
12. Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change: Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights. URL: <https://pace.coe.int/pdf/7e05960431425a5d94157b2c5759e2ab80c61d572d881e5df6266fb3935c4b57/doc.%2015362.pdf>
13. Mass destruction of nature reaches International Criminal Court (ICC) as Pacific island states propose recognition of "ecocide" as international crime. *Stopecocide.earth*. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024/mass-destruction-of-nature-reaches-international-criminal-court-icc-as-pacific-island-states-propose-recognition-of-ecocide-as-international-crime>
14. Proposal – Independent Crime of Ecocide. Permanent Representative of Vanuatu to the UN. URL: https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/66e34b2fd56f13659fd7a093/1726171951982/Proposal_9thSeptember_Vanuatu_RomeStatute.pdf
15. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
16. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2477 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts'. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600>
17. Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 2246 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts' URL: <https://pace.coe.int/en/files/31601/html>
18. Environmental impact of armed conflicts. Report of Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Doc. 15674 (05 January 2023). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31460/html>
19. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 21.07.2025 року). *Робоча група з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>
20. Єрмоленко В. М., Браніцький О. М. Сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини. *Екологічне право*. 2024. Вип. 3–4. 33–36. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/v3-4-2024>